

Túry György

ONLINE IRODALOM(KRITIKA) A KORTÁRS EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

(reflexiókkal a hazai állapotokra is)

Jelen kötet (és a konferencia, ami ennek alapjául szolgált) központi gondolatként annak körülményére serkentette az előadókat és szerzőket, hogy friss szemmel (is) vizsgálják meg, miként jellemezhető irodalom és sajtó kapcsolata. Mint jól tudjuk, (a kultúrhistoria egy adott periódusa után) bizonyos értelemben a kettő története aligha választható el egymástól: ezen kapcsolat, néhol szimbiózis pedig millió és millió alakot öltött az idők során. Amíg „csak” nyomtatott sajtóról beszélhettünk, addig is a műfaji és tematikai sokszínűséget csodálhattuk (irodalmi tárca, glossza, recenzió, ismertetés, kritika, novella, regényrészlet, líra, szerzői arckép, interjú stb.). Az elektronikus sajtó (rádió, majd televízió) megjelenésével tovább bővült a paletta: fent említett műfajok némelyike némi módosulással ugyan, de fennmaradt, mások talán háttérbe szorultak, viszont (mintegy kárpótlásként): újak is születtek (gondoljunk csak a sokszor igen nagyhatású rádiójátékokra, rádiós dokumentumműsorokra, rádiós, illetve televíziós dokufikciókra, tévéfilmekre, kerekasztal beszélgetésekre stb.). A technikai fejlődés (és nem mellékesen a „létező szocializmus”-ban érvényben lévő [ön]cenzúra megszűnése) újabb lehetőségeket teremtett az 1990-es évek elejétől, közepétől kezdődően. A mobilkommunikációs technika fejlődése révén új jelenségek kelthettek fel figyelmünket – irodalom és sajtó kapcsolata tekintetében is. Nem pusztán arról volt (és van) szó, hogy a már megszokott műfajok, fórumok, jelenségek online felületeken is megjelentek (ez sem elhanyagolható hozadéka a technikai fejlődésnek: gondoljunk csak arra, hogy mennyivel egyszerűbbé vált annak figyelemmel kísérése, hogy mit tartanak fontosnak a világ más pontjain – esetünkben az irodalom témakörében), hanem arról is, hogy eddig nem létező „műfajok” születtek (ezek közül lesz az alábbiakban néhányról szó, többek között).

Magam arra voltam kíváncsi, hogy mit mondhatunk el a kortárs amerikai szcénáról a fent felvázoltak koordinátarendszerében, reflektálva az ezeknek megfelelő hazai jelenségekre, némely esetben: azok hiányára is. Az új „műfajok” egyike az irodalmi blogoké és jöllehet írásuk 2007-ben született, Dunajcsik

Mátyás megállapításainak túlnyomó többsége teljes mértékben ma is megállja helyét. Ezek egyike a következő:

Könyvekről, művekről ugyanis alig-alig esik szó a napilapok és televíziós műsorok fórumain, hiányzik az irodalomról való közérthető, orientáló jellegű beszéd, ami közvetíthetne írók és olvasók között: a színes magazinok felszínes ajánlói és a folyóiratok többnyire bölcsészdiplomát igénylő szakkritikái között alig létezik középmezőny.

Engem leginkább az érdekelt, hogy a Dunajcsik által (véleményem szerint is) hiányszónak tételezhető „középmezőny” vajon létezik-e és ha igen, milyen formákban a mai Egyesült Államokban. Rövid tanulmányomban így tehát arra teszek kísérletet, hogy nagyvonalakban felvázoljam a kortárs amerikai online felületek irodalommal és irodalomkritikával kapcsolatos bizonyos, fontosnak tűnő jelenségeit. Természetesen tudatában vagyok annak, hogy ezen téma teljeskörű feldolgozása nem pusztán közelíti a lehetetlen státuszát, hanem bízvást mondhatjuk: teljességgel lehetetlen vállalkozás lenne. Az azonban talán nem lehetetlen és haszontalan, hogy megpróbáljuk felvázolni és, *horribile dictu*, amolyan jó pozitívista módjára, rendszerezni ezen jelenségeket. Az alábbiakban erre teszek kísérletet, hozzátéve azt, hogy tudatában vagyok a vállalkozás kockázatos mivoltának.

Több, kiindulópontként szolgáló megközelítés is lehetségesnek és indokolt-nak tűnik. Hadd ismertessek közülük néhányat: 1) Mit nevezünk vagy nevezünk elektronikus/digitális¹ irodalomnak, illetve elektronikus/digitális irodalomkritikának? Aránylag könnyű dolgunk lehet, ha azt feleljük erre a kérdésre: tegyünk alapvető különbséget azon anyagok között, egyrészt, amelyek elektronikus/digitális közegbe (is) kerülnek, illetve, másrésztől, azon anyagok között, amelyek eleve ilyen közegben jönnek létre. Legjobb tudomásom szerint ez utóbbiak magyar megnevezése egyelőre várat magára, angolul *born-digital material*-nak hívják őket, ezt én *digitális közegben létrejövőként* honosítanám. Ez utóbbiak *létmódja* tehát eleve digitális, az első kategóriába sorolhatóké pedig azzá *is* válhat. Elfogadhatjuk tehát azt, hogy vannak olyan irodalmi alkotások, amelyek eleve digitális anyagként jönnek létre.²

A fogalmak tisztázása érdekében fontosnak tartom, mégha röviden és a gondolatmenetet leegyszerűsítve is, megemlíteni azt, hogy bizonyos szerzők arra az álláspontra helyezkednek, hogy ami kinyomtatható, az nem nevezhető digitális irodalomnak. A kinyomtatható (és természetesen az eleve nyomtatásra készülő

---

¹ Felvetődik a kérdés, vajon ebben a kontextusban szinonimák-e, azaz felcserélhetőek-e egymással ezen szavak. Erről lesz még szó a tanulmányban.

² N. Katherine HAYLES nevéhez fűződik az egyik első komoly tanulmány („*Electronic Literature: What Is It?*”) az általa elektronikus irodalomnak nevezett jelenségről: <http://eliterature.org/pad/elp.html>

munkák) létmódjukból következően hagyományos, azaz lineáris olvasást tétel-
leznek. A digitális irodalmi alkotások, vallják e nézet szószólói, ellenállnak a
linearitás és bizonyos értelemben a kauzalitás elvének, illetve elvárásának, hi-
szen ezek befogadása (szándékosan nem írtam azt, hogy olvasása, hiszen az
esetek túlnyomó részében amellet/ahelyett nézésről, hallgatásról, sőt akár érin-
tésről³ is beszélhetünk), nem is lehet lineáris, egyrészt a bennük lévő
hiperlinkek, másrészt egyéb technikai, digitális művészeti megoldások miatt,
amelyek például a befogadótól *függetlenül* generál(hat)nak, egy-egy alkotásnak
is, különböző verziókat.⁴

Hasonlókra van itthoni példa is. A – megérdemelten – egyre nagyobb kritikái
és olvasói elismerést kiváltó Péterfy Gergely például a következőképpen értel-
mezi ezirányú, saját munkásságát:

A blogon publikált folytatásos regényt úgy értelmezem, hogy ez egy újfajta létmódja a kéziratnak, bizarr visszalatinosítással: ez most egy onlineus verzió, a blogon ezért áll az alcím imígyen: Codex Onlineus. Biztos, hogy sok mindent át fogok írni, amikor ebből nyomtatott könyv lesz, mert a végcél változatlanul a könyv, nem is lehet más. Az internettel a szövegeknek ez a köztes, „onlineus létállapota” kap elvileg örök életet, s ezt érdekesnek és kiaknázhatónak találok. De nem akarom kettéhasítani a dolgot, a végleges könyvbe nem fogok teljesen új szalakat belefűzni, nem akarom összezavarni az online olvasókat, ám vannak/lesznek olyan szegmensek, amelyeket majd csak a könyvváltozatban fogok kibontani. Ez óhatatlanul azt jelenti, hogy a neten lesznek inkonzekvens részek. Bárki, aki eddig folytatásos regényt írt, például Dickens vagy Kosztolányi, változtatott később a történeten, amikor végül könyvvé írta.

Hogy egy hasonlóan friss, kapcsolódó amerikai példával is éljek: a *New York Times* 2010. márciusi 15-i száma ismerteti⁵ az atlantai Emory University könyvtárosainak és kutatóinak dilemmáit annak kapcsán, hogy hozzájuk került Salman Rushdie archivumának egy része, ami tartalmaz – kevésbé meglepő módon –, tintapacás könyvborítókat és kézzel írott jegyzeteket, de részét képezi az archí-

³ Az Apple 2010 tavaszi szenzációja, ami egyelőre (2010 júniusában) nem kapható Magyarországon, az iPad (magyarosítva: Apple táblagép). Arról az Index is beszámolt (2010. június 2-án, http://index.hu/tech/2010/06/02/wired_ipad_sajto_2010), hogy az ezen, illetve hasonló felületeken való megjelenés jelentheti a „nyomtatott” sajtó jövőjét, amibe beleérthető a sajtónak az a szegmense is, ami irodalommal foglalkozik. Az iPad egyik fontos jellegzetessége éppen az érintőképernyő.

⁴ Az Electronic Literature Online honlapján keresztül könnyedén el tudunk jutni egyes digitális alkotásokhoz is <http://directory.eliterature.org/works>

⁵ COHEN, Patricia. „Fending Off Digital Decay, Bit by Bit”. *New York Times* Online. 2010. március 15. <http://www.nytimes.com/2010/03/16/books/16archive.html?pagewanted=1>

vumnak négy darab Apple számítógép is, 18 gigabite-nyi információval. A nagy falatot természetesen ez utóbbi jelenti a kutatóknak, hiszen, egyrészt, óriási mennyiségű anyagról van szó, másrészt pedig, az irodalommal professzionális módon foglalkozók, tehát maguk az írók, kritikusaik és az irodalomelméleti szakemberek, soha nem kerültek még ilyen helyzetbe, azaz nincsenek arra vonatkozó, jól bevált módszerek, hogy mit is lehet, illetve mit is kéne kezdeniük ilyen és hasonló archívumokkal, melyek száma természetesen egyre nő. A 2008-ban életének fiatalon önkézével véget vető, rendkívül tehetséges David Foster Wallace archívumát az austini University of Texas vásárolta meg (náluk van Norman Mailer digitális hagyatéka is), tavaly pedig – halála előtt nem sokkal maga rendelkezett így –, John Updike ötven floppy lemeze került a Harvard Egyetem Houghton könyvtárába. Az ilyen típusú anyagok archiválásának fontosságáról, specifikumairól és nehézségeiről egyébként a fent idézett Katherina Hayles is ír.

Természetes jól tudjuk azt, hogy nem minden irodalomértelmező iskola tartja fontosnak a művek kontextusának figyelembevételét, illetve vizsgálatát, ám érdemes szem előtt tartanunk azt, hogy az utóbbi két-három évtized meghatározó iskolái ezt bizony annak vélik, gondoljunk csak az újhistoricizmusra, a kritikai kultúrakutatásra (Cultural Studies) vagy a kulturális materializmusra. Ezek a digitális archívumok pedig sok tekintetben eddig elgondolhatatlan mértékben bővítik az ilyen irányú kutatások lehetséges horizontjait.

A második nagy csoportot számomra az irodalmi blogok jelentik, ezek angol elnevezése *litblog*. Ilyenek – mégha aránylag kis számban is – de léteznek nálunk is, sőt ami még örvedetesebb, megszülettek az utóbbi évek során az erre a jelenségre reflektáló kritikai írások is. Az irodalmi blog célja, köztük a Könyvesblogé is, az, hogy „*változtasson azon az állapoton, mely szerint »egy önmagába zárt szakmai közönség között folyik a tétnélküli diskurzus ma«*„ (137) (Valuska László, idézi Lapis József). Lapis is idézi azt a vitát, amely Séra Bálint írása kapcsán robbant ki: tanulságos olvasmány, ajánlom mindenkinek.⁶ Nincs hely most arra, hogy ennek részleteit ismertessem, egyszerűsítve úgy lehetne jellemezni a szembenálló álláspontokat, hogy – és itt már egy amerikai szerzőt, az *n+1* folyóirat egyik szerkesztőjét, Marco Roth-t idézem –: „*egyvalamit azonban nem lehet tagadni: a litbloggerek a 21. század nyilvánosságának élcsapata. Ők testesítik meg a kortárs kapitalizmus tökélyre fejlesztett outsourcing-etikáját*” (154). Ez bizony nem egy optimista olvasata a jelenségnek és szeretném hinni, hogy csak részben lehet igaza az amerikai kollégának. Azt állítja ugyanis, akár csak Séra (és nem hinném, hogy összebeszéltek), hogy az irodalmi blogok a helyett, hogy kihasználnák azt a lehetőséget, hogy az irodalom intézményi rendszerén *kívülről* fogalmazzanak meg markáns, szakmailag alátámasztott és legfőképpen: független véleményt, nos helyett nem tesznek egyebet, mint, ahogy Roth

---

⁶ <http://www.ahet.ro/content/view/2792/85/>

fogalmaz, „tudatlanul másolják a menő dumákat és a marketinges szlenget” (154). Nem gondolom, hogy ez feltétlenül és szükségszerűen így lenne, még akkor sem, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy bizony még a magasirodalom is része lehet az újkapitalizmus szolgáltató-központú gazdaságának. Az azonban például kétségtelen tény, hogy hazánkban feltűnően gyakran áll az a helyzet elő, hogy – különösen ismertebb írók esetében – nem nagyon látunk elmarasztaló kritikákat megjelenni egymás munkáiról: vagy dicsérnek vagy hallgatnak.

Az amerikai *litblog* szféra, márcsak méreténél fogva is, sokszínűbb tud lenni. Itt is vannak sztárok, például Maud Newton⁷ vagy a kanadai BookNinja⁸ és lapok köré szerveződő irodalmi blogok⁹, de ami miatt markánsan különbözik az amerikai a magyar irodalmi blogoszférától az az, hogy sokkal szélesebb a műfaji merítésük: lektűr, gyermekirodalom, fantasy, science-fiction, krimi, ún. női irodalom (*chicklit*), horror stb. stb. Összességében úgy vélem tehát, hogy a második nagy csoportunk, azaz az irodalmi blogok tekintetében nagyon lényeges, markáns különbségek alig-alig vannak a magyar és az amerikai anyag között (a jelenség jellegét, milyenségét, nem pedig – igazán sajnálatos és alig érthető módon – annak sokszínűségét és mennyiségét illetően).

Hasonlóan viszont az első pontomhoz, azaz a digitális közegben létrejövő, illetve elektronikus irodalom kapcsán elmondottakhoz, a most következő, harmadik pont esetében is óriásiak a különbségek a magyar és az amerikai szintér között. Ha azt állítom, hogy a különbségek óriásiak, akkor bizony nem is fogalmazok pontosan, az észrevétel, finoman fogalmazva is: *understatement*. Egy olyan jelenségről kívánok most ugyanis beszámolni, aminek pusztán szinte teljes hiánya a leginkább feltűnő jellemzője hazánkban, szöges ellentétben az amerikai digitális felületekkel, ha tetszik (és csak bizonyos esetekben): elektronikus sajtóval. Az irodalmi podcastokról van szó. Maga a műfaj is jószerével ismeretlen a magyarországi médiában, amit én, a magam részéről egyrészt érthetetlennek tartok, másrészt pedig nagyon hiányolom.¹⁰

Az irodalmi podcastok, értelemszerűen: tematikus podcastok. Az idei év tavaszán csak az *NPR*, azaz az amerikai közszolgálati műsorokat (is) sugárzó rádióadókat tömörítő rangos intézmény, a *National Public Radio* honlapjának „Podcast Directory” részlegében¹¹, tematikus rendezést választva találtam több

---

⁷ www.maudnewton.com/blog

⁸ www.bookninja.com

⁹ Felsorolni lehetetlen, példálózni pedig (a hazai viszonyok ismeretében különösen) szinte fájdalmas lenne, hiszen az angol nyelvterületen minden magára valamit is adó elektronikus sajtótermék rendelkezik irodalmi, irodalomkritikai felülettel.

¹⁰ Természetesen azért vannak kivételek, az Inforádió például kínál podcastokat (<http://inforadio.hu/podcasting>).

¹¹ http://www.npr.org/rss/podcast/podcast_directory.php

tucat (32) ilyen jellegű produktumot¹². Az *NPR*-hoz tartozás ráadásul minőségi garanciát is jelent. Csak néhány ezek címéből: „All About Books”, „Bookshelf”, „Bookworm”, „Cover to Cover”, „The Writers‘ Corner” stb. A *New York Times* tizenkét podcastot kínál, ezek közül a kifejezetten irodalommal foglalkozó, nem meglepő módon, a *New York Times Book Review* címet viseli¹³. Szerkesztője ugyanaz a Sam Tananhaus, aki a nyomtatott verziót is jegyzi, de mielőtt félreértés esnék, hadd jegyezzem meg, hogy a két produktum nem egyezik. A *New York Times Book Review* podcast hetente jelentkezik újabb epizódokkal, amelyek mindegyike fél órász szokott lenni. Az egyik közelmúltbeli¹⁴ műsorban szó esik David Remnick új Obama életrajzáról, Patricia Cohen egy új irodalomkritikai irányzatról, a „neuro lit crit”-ről beszél, interjút hallhatunk Norris Church Mailer-rel, Norman Mailerhez fűződő viszonyáról, valamint – és ez állandó eleme a műsornak –, Jennifer Schuessler ismerteti a legújabb bestsellerek listáját. Ez is, akárcsak a podcastok túlnyomó többsége, ingyenes hozzáférhető, ezenkívül naprakész és megbízható minőséget képvisel. És hogy egy alapvetően profitorientált, piaci vállalkozást is említsek, utolsó példám hadd legyen az Apple iTunes Store ilyen jellegű kínálata. Itt nincsenek külön kategóriába rendezve az irodalommal foglalkozó pod- és vodcastok, hanem az „Arts” címszó alá vannak sorolva, de a több mint száz podcastból sokról elmondható az, hogy részben vagy egészben irodalommal foglalkozik: van itt Harry Potter podcast, de költészettel foglalkozó is („Poetry Off the Shelf”). A *New Yorker* podcastján írók olvassák fel saját, illetve egymás munkáit, a Barnes and Noble óriás könyvescég „Meet the Writers” címet viselő podcastja pedig neves írók interjút teszi köz-
zé.¹⁵

Összefoglalóan azt mondanám, hogy tanulmányomban kísérletet tettem azon jelenségek kategorizálására és rövid jellemzésére, amelyek a kortárs amerikai elektronikus sajtónak, illetve médiának irodalommal (is) foglalkozó szegmensét jelentik. Három nagyobb témát említettem ebben a keretben: az első az elektronikus/digitális irodalom kérdéséé, a második az irodalmi blogoké, míg a harmadik az irodalmi és kritikai podcastoké. Meglepő zárszónak tűnhet ezek után az amerikai irodalomelmélet és –kritika *doyen*jét, J. Hillis Millert¹⁶ megidézni, mégis ezt teszem. *On Literature* című könyvében ír arról, hogy teljesen felesleges és indokolatlan, általában az új mobilkommunikációs technológiák fejlemé-

---

¹² http://www.npr.org/rss/podcast/podcast_directory.php?type=topic&id=-1

¹³ <http://www.nytimes.com/ref/books/books-podcast-archive.html?ref=books>

¹⁴ 2010. április 9.

¹⁵ A podcastok kapcsán azért idéztem ennyi konkrétumot és töltöttem ennyi időt ismertetésükkel, mert maga a műfaj is, mint említettem, jószerevel teljességgel ismeretlen hazánkban – jó lenne, ha változna ez a helyzet.

¹⁶ Az 1928-as születésű irodalomtudós a dekonstrukció amerikai megismertetésében és az 1970-es, 1980-as években vezető szerepének megalapozásában játszott aligha túlbecsülhető jelentőségű szerepet. Hazánkban egyszer járt: 2000 májusában, a Pécsi Tudományegyetem meghívására.

nyeire hivatkozva, az irodalom mint olyan temetése. Az irodalom, mint fikció, míg ember él e bolygón, nem fog eltűnni; ami kétségtelenül változik, az azok a *közegek*, amelyekben az irodalom, a fikció, mint látjuk: mindig csak időlegesen, otthonra lel. Korunk a digitális média kora, így tehát természetes, hogy az irodalom és a róla való gondolkodás is otthonra lel a virtuális terekben. Örüljünk ennek!

Bibliográfia:

- COHEN, Patricia. „Fending Off Digital Decay, Bit by Bit”. *New York Times* Online. 2010. március 15.
<http://www.nytimes.com/2010/03/16/books/16archive.html?pagewanted=1>
- DUNAJCSIK Mátyás. „Az olvasó lázadása (avagy túléli-e a kortárs irodalmi élet arcvessztés nélkül az online nyilvánosság robbanását?)” *Magyar Narancs* 19.33 (2007)
<http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=15134>
Utolsó letöltés: 2010. május 2.
- HAYLES, Katherina M. „Electronic Literature: What Is It?” (2007)
<http://eliterature.org/pad/elp.html> Utolsó letöltés: 2010. április 8.
- LAPIS József. „A kritika anatómiája: a játéktér demokratizálódása?” *Árgus* 2008/2, 132–145.
- MILLER, J. Hillis. *On Literature*. New York: Routledge, 2002.
- PÉTERFY Gergely. „Saját erőből eljutni az olvasóhoz” Beszélgetés Péterfy Gergellyel. 2010. márc. 31.
<http://litera.hu/hirek/tudni-akartam-hany-olvasohoz-tudok-sajat-erobol-eljutni> letöltés: 2010. április 3.
- ROTH, Marco. „A blog-reflex” *Árgus* 2008/2, 152–155.
- SÉRA Bálint. „A köz helye, a reklám helye és a magánterület (a Könyvesblogról és a litera.hu kritika-vitájáról)”. <http://www.ahet.ro/content/view/2792/85/>
Utolsó letöltés: 2010. június 2.